

VARK – vä'lddkääddlânji miârkteei arkeoologla päi'k -ha'ŋkkös

Ha'ŋkkööžž vue'lğgemsââ'j

Ha'ŋkkööžž vue'lğgemsââ'jjen lie vä'lddkääddla vuu'diââ'nnemtäävtööžž (VAT), kook lie vue'ssen mäddââ'nnem- da raajjâmlää'jj meâldlaž vuu'diââ'nnemööžž plaaneemriâžldöögğâst. Vä'lddkääddlaž vuu'diââ'nnemtäävtööžž vuöss-sâjjsaž mie'rren lij ainsmâ'tted, što vä'lddkääddlânji miârkteei aa'sšid vää'ldet lokku kää'vvtummšest da jee'res mäddââ'nnemööžž plaanummšest. VARK-ha'ŋkkööžž täävtössân lij leämmaž čööđted vä'lddkääddlânji miârkteei arkeoologlaž paai'ki inventästmööžž, koon puäđööžž riiksuävtös vuäitt priimmâd vue'ssen vä'lddkääddlaž vuu'diââ'nnemtäävtööžžid.

Museokoontâr lij čööđtam vä'lddkääddlânji miârkteei arkeoologlaž paai'ki (VARK) inventästmööžž öhttsažtuâjast vooudlaž vasttösmuseoivui'm da Meä'cchalltööžžin ii'jji 2018–2022. Ha'ŋkkös kätt Lää'ddjânnam lokku vää'ldkani Älaand mäddkää'dd. VARK-vuu'di va'lljeemvuâđain ou'dde puhttum äärvai lokku välddmö'sše lij tarbb, što vuu'di luând da jii'jjesnallšemvuöđid vue'itet pu'htted ou'dde da seeilted jee'res kää'vvtâa'zzi oudldem tää'rkesvuöđin.

Inventä'sttmin leät ärvvtööllâm tuâl'jözmošttlää'jj (295/1963) räauhtem pööšši tuâl'jözpaaztööžžid da jee'res arkeoologlaž kulttuurä'rbbpaa'kid. Täävtössân lij leämmaž vuâmmšed änn'jöz teâđai vuâđald töid arkeoologlaž paai'kid, kook kovvee nu'tt ka'tti nalla ko vue'itlvaž Lää'ddjânnam möönnâmääi'j vooudlânji, ääiglânji da temaattlânji. Köskksaž teättkäivvan leät äânnam Museokonttâr tuö'll'jem vä'lddkääddlaž tuâl'jözpaaztösrekistee'r, tu'tk'keemrapoortid da tu'tk'keemkeerjlažvuöđ.

VARK-inventästmööžž vuöiggâdvuöttvaaiktööžž

Vä'lddkääddlânji miârkteei arkeoologlaž paai'ki inventästmööžž tuejjeet mäddââ'nnem- da raajjâmlää'jj (MRL) 22 §:st jurddum vä'lddkääddlaž vuu'diââ'nnemtäävtööžž (VAT) meâldlaž vä'lddkääddlaž inventästmööššân.

MRL nuäjain riikk ve'rğgnektöi'mmjumšest da vuu'di äânnemööžž plaanummšest älgg vä'ldded lokku vä'lddkääddlaž vuu'diââ'nnemtäävtööžžid da ou'ddeed töi teâuddjummuž. Vä'lddkääddla vuu'diââ'nnemtäävtööžž konkretisâ'vve ööu'dmössân kää'vvtummšest, töin vue'zzin da töin naa'lin ko koon-a kää'vvhää'm tuâj da mie'rr oudlde da vue'itlva'stte.

Vä'lddkääddlaž vuu'diââ'nnemööžž täävtööžžin jie leäkku vuöigg vuöiggâdvuöđla vaaiktööžž öout raajjâmlää'v, čorstemlää'v le'be plaaneemtarbbčâuddmööžž miöttâmouldööžžid. VARK-vuu'di päi'kkmeâldla vuöiggâdvuöttvaaiktööžž öout raajjâmha'ŋkkö'sse le'be mäddââ'nnemö'sše muđoi šâ'dde MRL meâldlaž kää'vvtëmprosee'ssest da vuâđđâ'vve jee'res kää'vvtâa'zzi siisköskai'bbjööžžid di ko kiött'töölât pööšši tuâl'jözpaaztööžžid tuâl'jözmošttlää'jj (295/1963) meâldlânji.

Inventästmööžž vuâlggaunstös

Vä'lddkääddlaž vuu'diââ'nnemtäävtööžž meâldlânji ha'ŋkkös lij nöömtum inventästmööššân, leäša takainallšem arkeoologlaž inventästmööžžâst čorstee'l tuâjast jeät ooccâm öđđ arkeoologlaž paai'kid mie'ceest, pe'ce čiolgtös ohjjoövi ju'n tobddum paai'kid. Ha'ŋkkööžž reâuggamvuâlžen ö'neš Museokonttâr tuö'll'jem vä'lddkääddlaž tuâl'jözpaaztösrekistee'r. Rekisteera läâ'zzteš

ha'ňkkööžž väaras pááđ VARK-vue'zz, koozz leät ruökkâm taarbšum pái'kkmeáldlaž teádaid da ärvvtööllmööžžid páai'k miárkkálvuöđást vuáđdtööllmööžžeezvui'm.

Museokontrest ha'ňkkööžž proje'ktjoukk va'stii inventâ'stempoodd čöđđ viikkemest öhttsažtuájast Kulttuurpirröskäázzkööžž-juákksin da vooudlaž vasttösmuseoi kulttuurpirröstuájain va'stteei arkeoloogivui'm. Inventâ'stemtuájij da paai'ki va'lljeemprose'ss oudne vasttösmuseoi táimmvuu'di meáldlânji. Táimmvuu'd va'stee takainalla mäddkoo'ddid pe'ce Uusimaa-vuu'dest da Lappist, kook lie juökkum kooum vasttösmuseo köösk.

Ha'ňkkööžž aalgást tuál'jözpaaztösrekistee'r paai'kid no'rreš vuáđđauunstööžž, koon tuejje:

Tuál'jözpaaztösrekistee'rest pukin miárktei ráauhtemklaass nu'tt 3700 pái'kked (ráauhtemklass 1). Ráauhtemklaassi äá'nmemest luö'ppeš ee'jj 2014.

Kue'stelm mošt – vä'lddkááddlânji miárktei tuál'jözpaaztööžž -čöđdtööžž 351 pái'kked (Museokoontâr 2001).

Haag öölmâs-suáppmööžž meáldlaž meersânji miárktei kulttuurjállmööžž logstögg 134 pái'kked (HAAG – 2013). Logstök lij öinn valmštööllâm vue'lnn.

UNESCO maai'lmä'rbbpääi'k: Sammallahdenmäki, Struven ketju, Suomenlinna da Vanha Rauma.

Mäddká'ddkaa'vid mäddkááddlânji tä'rkken le'be ärvvsi'žžen mie'rkkuum nu'tt 600 pái'kked.

Määng páai'k lie mie'ldd määng vuáđđauunstööžžâst. Pukvee'zz inventästmööžž si'lljum vuáđđauunstös öö'ni se'st 4024 pööšši tuál'jözpaaztössâd, mii va'sttad 11 % (n = 35299, 24.1.2022) pukin tuál'jözpaaztösrekistee'r pööšši tuál'jözpaaztööžžin. Vuáđđauunstööžži láâ'ssen äärvtemprosee'ssest mie'ldd leämmaž paai'kin 13 % (n = 759) va'lddeš mie'ldd valmštööllämpoodd ä'sštobddjivui'm čöđdtum sagstööllmööžži da äu'kkuum tuäggaunstööžži (jm. tu'tkkeeemkeerjlažvuött) vuáđald. Obbvuođstes ha'ňkkööžž äärvtemprosee'ssest le'jje mie'ldd 14 % (n = 4783) pukin rekisterösttum pööšši tuál'jözpaaztööžžin.

Paai'ki miárkkálvuöđ ärvvtööllmööžž

Paai'ki miárkkálvuöđ ärvvtööllmööžžâst lie leämmaž mie'ldd Museokonttâr da vooudlaž vasttösmuseoi arkeoloog (nu'tt 50 ooumžed). Láâ'ssen äärvtumšest leät vuážžam vie'kk jee'res vuu'di ä'sštobddjin (Meä'cchalltös, universitee'tt, spešiaalä'sštobddi). Ärvvtööllmööžž tuejješ kooumvuäss'saž prose'ssen, ko'st sagstö'lleš paai'kin da vä'lljuvöđ kättemvuöđást jee'res prose'ssvue'zzi kööskâst.

Vuössmös vue'zzest pukid äärvtum paai'kid nöömteš **ee'ttkee'jen**. Vuáđđeei ärvvtööllmööžž máňga töid ju'n-a heelgees le'be si'rdeš páai'k, **koid e'tkkeet** -kategoriaa'je. E'tkkuum paai'kin tuejješ pái'kk-kovvööžžid da ärvvtö'lleš toi miárkkálvuöđ numeerlânji da säänlânji. Jös páai'k vä'lddkááddlaž miárkkálvuöđ ärvvtö'lleš ri'jtjeeinallše'mmen, páai'k VARK-statuuzz mu'tteš **va'lljuum** pái'kken.

Äärvtummuž láâ'ssen sagstööllmööžžin paai'kid ka'rseš jeä'rbi mie'ldd pái'kktyypp pái'loudstemvuöđ le'be meä'cctä'rkkstummšest tuöttum jiöččvuödi diött (ouddmiárkkân páai'k hue'nes vue'kk). Vä'lljuvöđ še tiuddeš sagstööllmööžžin ou'dde puättam paai'kivui'm, kook le'jje tääu'jmösân käunn'jam ha'ňkkööžž ääi'j.

Paai'ki miárkkálvuöđ ärvvtööllmööžž mie'rkkees pái'kkmeáldlânji Museokonttâr tuö'lljem tuál'jözpaaztösrekistee'ra ha'ňkkööžž väaras tuejuum vuassa. Äärvtumšest önnum kritee'rid tuejješ projee'kt aalgást tuájppää'jest, koozz arkeoloog da mäddâänmööžž ä'sštobddi vuässö'tte

jee'res organisaatioin. Kritee'rid pör'gšeš tuejjeed nu'tt, što tók kovve'če nu'tt ka'tti nalla ko vueil'tvaž paai'ki jee'res jiöččvuöđid da ää'nte'če jee'resnallšem paai'ki äärvtummsa.

Miärkkälvuöđ ärvvtööllmös lij tuejjuum va'lljee'l juö'kk kritee'rest pöššiäärv, koon tiuddeš frij kovvööllámtee'kstin. Önum kritee'r lie:

- **Kulttuurhistoriallaš miärkkälvuött**

Ärvvtööllmös vuáđđâäv töözz, möön puârast päi'kk kovvad äi'gğpââ'jstes eettmööžžid, pooddid da šöddmööžžid. Ärvvtööllmööžž vuáđđan lij leämmaž päai'kest le'be tön oudstem eettmööžžâst vuâžžum tu'tk'keemteätt.

0 = ij miärkkälvuött, 1 = siömmna miärkteei, 2 = miälggâd miärkteei, 3 = samai miärkteei

- **Tu'tk'kummša vuáđđöövvi ärvv**

Päai'k tu'tk'kummša vuáđđöövvi ärvv vuáđđâäv tön tu'tk'keempotentiaa'le nu'tt ju'n vuâžžum ko še öinn vuâžžamnalla le'ddi teäd vuáđald.

0 = ij potentiaal, 1 = potentiaal lij vää'nes, 2 = potentiaal miälggâd jiännai, 3 = potentiaal jiännai

- **Takaivuött le'be härvvnažvuött**

Ärvvtööllmös päi'kktypp vooudlaž takaivuöđâst le'be härvvnažvuöđâst vuáđđâäv ju'n le'ddi arkiiv- da keerjlažvuöttaunstö'sse.

1 = takaivuött le'be härvvnažvuött ij leäkku pri'meärlaž jiöččvuött, 2 = miälggâd takai le'be härvvnaž, 3 = samai härvvnaž le'be takai

- **Arkeologlaž mäanghämmsažvuött**

Mäanghämmsažvuöđ ärvvtööllmös vuáđđâäv eettmööžžäi vä'lljuvö'tte le'be ku'kes historiallaš juät'kkjemvuö'tte, koid vuâmmšet päai'kest.

0 = mäanghämmsažvuött ij leäkku, 1 = mäanghämmsažvuött lij siömmna, 2 = mäanghämmsaž, 3 = mäanghämmsažvuött lij miärkteei

- **Pirrös da kue'stelm**

Arkeologlaž päai'k kue'stelm da säâ'j pirröözz seillamvuöđ vaaiktös päai'k fi'ttjemvuö'tte. Miärkkälvuött sätt lâssned, jös päi'kk lij vä'lddkâáddlânji miärkteei rajjum pirröözzâst (RKY) le'be vä'lddkâáddlaž kue'stelmvuu'dest le'be ä'rbbvuö'ttbiotoppvuu'dest.

0 = pirrös da kue'stelm obbnes mottjam, 1 = pirröözzâst le'be kue'stlmest lie vee'res elemee'nt le'be pää'mh, 2 = pirröözzâst da kue'stlmest lie tön fi'ttjummuž tuärjjei elemee'nt, 3 = pirröözzâst da kue'stlmest lie veäl jiännai tön fi'ttjummuž tuärjjei jiöččvuöđ da päi'kk lij vuu'd köskksaž kue'stelmeleme'ntt

- **Seillamvuött**

Arkeologlaž päai'k jijjâsnallšemvuöđi, kook lie aiccâmnalla, seillamvuött. Tu'tk'kuum päai'k leät še vuâittam ärvstööllâd puârast seillam, jös töt lij öll täss'sânji sattum ouu'dabnalla.

0 = prâppääm, 1 = miälggâd prâppääm, 2 = miälggâd puârast seillam, 3 = puârast seillam

Paai'ki tä'r'kstummuž

Meä'cctä'r'kstummuž lie tuejjuum tä'l'k äärvtemprosessâ mie'ldd valddum paai'kid, kooi teäd jie leäkku leämmaž ri'jtjjei inventastmööžž meärra. Meä'cctä'r'kstummuš lij tuejjuum täin vuö'jjin:

- päai'k mäâimös meä'cctä'r'kstummuš lij tuejjuum ouddâl ee'jj 2011
- päai'k päi'kkteäd lie öölgam tää'r'kstummuž

- leät ärvvtööllám, što päai'k pirrööžž mäddânnmös lij vaaiktam še päai'k vuákka le'be oudstemvuõ'tte
- päai'kest jie leäku leämmaž tän meärra suävldēei snimldöög

Kuullâmaunstööžž paai'ki meä'cctä'rkstummuž lie tuejjuum tännalla: 351 päi'kked (25 %) lie tä'rkstum ii'jji 2011–2018 da 1039 päi'kked (75 %) lie tä'rkstum ha'ŋkkööžž ääi'j ii'jji 2019–2022. Uu'cces vue'ss vaalljstöögg paai'kin (12 päi'kked, vuälla 1 %) pa'cce ha'ŋkkööžžäst tuejjuum meä'cctä'rkstummši äalgpeälla tööi vai'gges vuállamvuõd diõtt (suõllu, jeä'ggsuällöög, poostaijânnam). Täin 10 päikka lij tuejjuum ha'ŋkkööžž ääi'j tä'lk ougglöstä'rkstummuš kookkaskaart'temaunstööžž veäkka da 2 čää'zvuâlaž päai'k lie tä'rkstum rapoorti mie'ldd ouddâl ee'jj 2011.

VARK-paai'ki tä'rkstummuž	kpl	%
Ouddâl ha'ŋkkööžž 2011–2018	351	25 %
Ha'ŋkkööžž ääi'j 2019–2022	1039	75 %
<i>koin ougglöstä'rkstum</i>	10	1 %
Tä'rkstum ouddâl 2011	2	0 %
päai'k õhtsi'žže	1392	

Puk VARK-vaalljstöögg päai'k lie še ougglöstä'rkstum ha'ŋkkööžž ääi'j. Ougglöstä'rkstummuž lie tuejjuum võrrsummus kooum da kuõd ee'jj kōõski peeivtōõvvi kookkaskaart'temaunstööžž veäkka (ortokoov da laserkovveemaunstööžž). Nääi't leät põrggâm ainsmât'ted, što paai'ki mäddânnmōõžžäst jie leäku šōõdâm tööi vue'jj le'be äärvaid ráâšseei tääim määimōs meä'cctä'rkstummuž mâŋŋa. Ougglöstä'rkstummši veäkka aunstöžžäst põ'steš jeärtōõlläd töid ii'jji 2011–2018 tä'rkstum paai'kid, koid mäddânnmōõžž muttâz oudlde õd meä'cctä'rkstummuž tuejjuumuž.

VARK-vuu'd

Inventästmööžž aunstö'sse siskknee'i arkeolooglaž paai'kin leät tuejjääm vuu'dnalla rajjuum VARK-vuu'did. **VARK-vu'vdd vuäitt nãrrjed õõut le'be mäãŋg tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r päai'kest le'be tõi vue'zzin.**

Tääu'jmōsân VARK-vuu'di säjjōs- da jiõččvuõtt-teãd lie seãmanallšee'm tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r va'steei paai'ki teãdaivui'm (vue'kk 13.10.2022). VARK-vuu'di säjjōs- da jiõččvuõtt-teãdaid jeät peeivtuku inventästmööžž valmštōõvmmōõžž mâŋŋa, hã't tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r va'steei paai'ki teãd mottje'če.

Juõ'kk VARK-vuu'dest lie jeärtōõlli VARK-tobdldõk, kãã'tt nãrrai nããmrest da nõõmãst. VARK-vuu'd lie vuãdõuum da nõõmtum kooumin jee'res naa'lin:

1. VARK-vu'vdd nãrrai õhttãn tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r päai'kest da tõn vu'vddrajjõõžžãst
 - 843 VARK-vu'vdded (83 %)
 - päi'kkteãd va'stee tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r teãdaid
 - VARK-vuu'd nõmm va'sttad tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r päai'k nõõm
2. VARK-vu'vdd nãrrai mäãŋg tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r päai'kest da tõi vu'vddrajjõõžzin
 - 115 VARK-vu'vdded (11 %)
 - päi'kkteãd va'stee tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r teãdaid
 - äldldõõžži le'ddi päai'k tuejje temaattlaž obbvuoõd
 - VARK-vuu'd nõmm lij kovvee'i (ouddmiãrkãn *Kãrmeharju keã'dgõgpãã'j jãlstemšãã'j le'be Kukkokallio tuâl'jõžpaa33tõõžž*)

3. VARK-vu'vdd nárrai öhttán le'be máäng tuál'jözpaaz3tösrekistee'r páái'kest da tös't lij čorstei vu'vddrajjös

- 53 VARK-vu'vdded (5 %)
- pái'kkteâđ čorste tuál'jözpaaz3tösrekistee'r teâđain, čorstummuš lij i'lmmtum da vuâđđtöllum VARK-teâđain
- vuäitt nárrjed öhttán páái'kest le'be temaattlaž obbvuođâst
- vu'vddrajjös vuäitt lee'd rekistee'r teâđaid keä'33ab (24 VARK-vu'vdded) le'be veiddsab (29 VARK-vu'vdded):

Ouddmiárkk 1 – Keä'33ab vu'vddrajjös

Veiddsös páái'kest lij tá'lk vue'ss puârast seillam da teâudd VARK-vuu'did pijjum kritee'rid. Te'l meâ'rtum VARK-vu'vdd lij keä'33ab ko tuál'jözpaaz3tösrekistee'r čuä'jtem vu'vddrajjös.

Ouddmiárkk 2 – Veiddsab vu'vddrajjös

a) Vä'lddkâáddlaž äärvai seeiltummuš ooudald veiddsab obbvuođ lokku välddmööžž vuu'di âánnmööžž plaanummšest ko tuál'jözmošttlää'jj rááuhtem vu'vdd ooudald. Kööččmööžžâst lij takainalla vu'vdd, kâá'tt tuejjad páái'k fi'ttjem diött vie'lt'te'mes topograaflaž obbvuođ má'te tuál'jözpaaz3tösrekistee'r rajjuum páái'k pirröötti njaarg, peälldsuállögg le'be viör.

b) VARK-vu'vdd âánn se'st máängid seämma eettmösše kuulli paai'kid, kook lie álddlööžži. Te'l paai'ki köskksaž vuu'd leät kíöččâm obbvuođ fi'ttjummuž peä'lnn vie'lt'te'mmen vä'lddkâáddlaž äärvai staanumša.

- "VARK-vu'vdd" lij peäggum VARK-vuu'd nöömâst (ouddmiárkkân *Hakoisten VARK-alue*)

VARK-vuu'd	kpl	%	Arkeoloogla páái'k, kpl
Tuál'jözpaaz3tösrekistee'r meâldlaž VARK-vu'vdd	958	95 %	1236
<i>öhtt arkeolooglaž pái'kk</i>	843	-	-
<i>määng arkeoloogla páái'k</i>	115	-	-
Tuál'jözpaaz3tösrekistee'rest čorstei VARK-vu'vdd	53	5 %	156
<i>öhtt arkeolooglaž pái'kk</i>	28	-	-
<i>määng arkeoloogla páái'k</i>	25	-	-
VARK-vuu'd öhttsi'žže	1011	100 %	1392